

**VIATA LUI
M. BLECHER**

Doris Mironescu este critic literar, lector la Facultatea de Litere a Universității „Alexandru Ioan Cuza“ din Iași și cercetător la Institutul de Filologie Română „A. Philippide“. În 2010 a obținut titlul de doctor în filologie. A publicat *Viața lui M. Blecher. Împotriva biografiei* (2011 – premiul „Titu Maiorescu“ al Academiei Române, premiulUSR Iași și premiul revistei *Ateneu*) și *Un secol al memoriei. Literatură și conștiință comunitară în epoca romantică* (2016 – premiul Asociației de Literatură Generală și Comparată din România). A realizat ediția critică M. Blecher, *Opere*, Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2017, și, în colaborare cu Samuel Tastet, ediția M. Blecher, *Œuvres complètes*, I, Éditions Maurice Nadeau, Paris, 2015.

DORIS MIRONESCU
VIATA LUI
M. BLECHER
Împotriva biografiei

Ediție revizuită

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Marieva Ionescu
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Andreea Niță
DTP: Florina Vasiliu, Carmen Petrescu
Prelucrări digitale: Dan Dulgheru

Tipărit la Real

© HUMANITAS, 2018

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Mironescu, Doris

Viața lui M. Blecher: împotriva biografiei / Doris Mironescu. –

București: Humanitas, 2018

ISBN 978-973-50-6017-6

929

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 021/311 23 30

Cuprins

Argument

Despre biografie și neajunsurile ei 9

*Excurs teoretic – Miturile biografiei lui M. Blecher – Mâna care scrie –
Chestiuni de metodă*

Roman.

Fotograme din *belle-époque* 31

*Orașul cu bâlci și sinagogă – Decupaje literare într-o geografie ideologică –
Șosetele lui Fred Vasilescu – Centrul, periferia și provincia românească –
„Un oraș mort“ – Locul unde se întâmplă ceva cu modernitatea*

Copilăria și demonii ei 50

*Familia. Tatăl și familia lui Max – Mama și părinții acesteia – Nașterea
la Botoșani – Copilăria cititoare și portretul de Wunderkind – Introvers
sau nu – Copilăria și reflexul ei literar – Jocurile și abjecția – Întârzierea în
stadiul gândirii magice*

Adolescența.

Aspirații literare și sentimentale 63

*Tânărul sportiv sau adolescentul maladiv? – Poetul în grădina cu condu-
rași galbeni – Lecturi de adolescență – O teză la filozofie – O ipoteză: M.
Blecher și cinematograful – Flanând prin Roman în anii 1920 – Amorul
și mașinile de cusut – „Edda“ și placa de gramofon din irealitatea imediată*

În centrul lumii, la Paris 78

Evadarea către „centru” – Paris sau Rouen? – Orașul apașilor și al prostituateelor – Parisul provincial. Antiteze simbolice – Declanșarea tuberculozei osoase – Parisul ca enigmă

Berck.

Cum poate fi dominată suferința 90

Un orașel de provincie pe țărmul Atlanticului – Semne ale deposedării: ghipsul, gutiera – Mizeria și compasiunea – Microuniversul sanatoriu-lui: „corabia nebunilor” vs comunitatea invalizilor – Fotografii pentru cei de acasă – O evadare în dune – Cum poate fi dominată suferința – „Dandysmul” bolnavului-poet – Parodia existenței „normale” – Proză din sanatoriu: debutul din Bilete de papagal și Caietul lui Arthur Hogg – Blecher cenzurat – Literatura împotriva „spiritului științific” – Prietenia cu Pierre Minet

Leysin.

Orele de liniște 124

Un interludiu elvețian: sanatoriul și zăpezile – Un oraș de jucărie – Cura solară și falsă vindecare – Corespondența cu Pierre Minet – Noi prietenii – Blecher în preajma „Revoluției” – Orele de liniște

Pour Marie 137

Techirghiol, o fabrică de vase ciobite – Bușu, Monciu, Jenică și ceilalți – Iubita căutată: Marie Ghiolu – O relație de dragoste asimetrică – Coduri și parole sentimentale – Prietenia cu Lucia Demetriade Bălăcescu și întâlnirea cu pictura naivă – Activități publicistice – Apropierea de suprarealiști – „Mania bizară a pseudonimelor”

Vacanța de vară 166

Brașov – Debutul cu volumul de poezii Corp transparent – Viață literară la Brașov: noi proze, aforisme, traduceri – O prietenie mai mult decât literară

Întoarcerea acasă 177

Înapoi la Roman – A face față suferinței – Refuzul identității de bolnav și rescrierea trecutului – Prietenia epistolară cu Geo Bogza – Vederi

politice noi și „adevăruri luminoase“ – Casa din strada Costache Moțun nr. 4 – Un „oraș mort“ față cu un scriitor invalid – Viața literară în provincie – Scrieri publicistice și autoconstrucție intelectuală – Crearea Întâmplărilor în irealitatea imediată și ecoul lor – Noi scrieri: proza Ioniță Cubiță – Proiectele de operă și diferitele proiecții de sine pe care le exprimă – Denunțarea narațiunii biografice de către un scriitor fără biografie – Impersonalizarea din odaia bolnavului – Scrierea Inimilor cicatrizate – Succese și neajunsuri – Suferințele finalului și scrierea unei cărți ultime: Vizuina luminată – Rafturi cu ultime suflări – Finalul

Roman. Fotograme din *belle-époque*

Orașul cu bălci și sinagogă – Decupaje literare într-o geografie ideologică – Șosetele lui Fred Vasilescu – Centrul, periferia și provincia românească – „Un oraș mort“ – Locul unde se întâmplă ceva cu modernitatea

La începutul secolului XX, Romanul era un oraș de mărime mijlocie spre mică, situat în lunca Siretului, pe șesul neted și aluvionar care pune o pauză în geografia deluroasă a Moldovei, înainte de precipitarea verticală a munților Neamțului. Era pe atunci un loc nu lipsit de privesiștea lumii, destul de bine fixat în angrenajul economic al zonei și al regatului român. Importantă haltă pe drumul negustorilor din vechime (fie că veneau de la Lipsca sau din Țarigrad), Romanul profitase de plasarea sa la o răscruce naturală de drumuri moldovene și se împlinise în primul rând comercial. Fostul târg medieval evoluase în direcția previzibilă în epoca modernă, devenind un mic centru de provincie. Crescut în mijlocul unei aglomerări de sate hrănite de lunca domestică a Moldovei și a Siretului, Romanul era locul de negoț predestinat al unei zone agrare întinse și destul de bine rostuite. Schimburile economice aduceau o anumită prosperitate, mai ales în domeniul industriei alimentare și în meșteșugăria măruntă. În împărțirea teritorială a Vechiului Regat, adâncindu-și sănătoasele rădăcini economice, orașul se dezvoltase și în calitate administrativă, ca reședință de județ. La toate acestea se adăugau diversitatea formelor vieții religioase (cu o

episcopie ortodoxă, biserică armenescă, biserică catolică și sinagogi) și notabila prezență ofițerească (există o garnizoană). Deși Romanul era mărunț, modest și sub numeroase aspecte comparabil cu multe alte așezări de seama lui din această parte de Europă Răsăriteană, el nu putea fi în nici un caz confundat cu pitoreștile și sărăcăcioasele *shtetl*-uri galițiene, rusești sau poloneze despre care au scris Karl Emil Franzos, Shalom Aleihem sau Isaac Bashevis Singer.¹ Descriind *shtetl*-ul ca pe o comunitate socio-economico-religioasă cu o structură diferită de cea rurală, care se desprinde adică dintr-un sat prin afluxul demografic², suntem obligați să deosebim Romanul de orașelul evreiesc semirural, caracteristic pentru teritoriile din vestul Imperiului Țarist, devenit de atunci parte a unei ample mitologii literare. Orașul posedă o comunitate cetățenească orgolioasă, o burghezie mândră de statutul său, căutând propășirea așa cum putea fi ea atinsă pe atunci.

Roadele prosperității trebuiau puse în valoare. În secolul al XIX-lea și la începutul secolului XX se înălțaseră clădiri neoclasice și de „stil Mincu“, atât particulare, cât și de stat, între care cea a Gimnaziului „Roman-Vodă“. În anii '20, sub diriguirea unui prefect liberal cu nume franțuzesc, Chefneux, s-au construit edificii publice moderne existente și azi. Liceele, gimnaziile, tehnice sau teoretice, se dezvoltă și se înmulțesc. Apar două „teatre“, care adăpostesc de fapt cinematografe: Brand și Cobzaru. O societate culturală, Miron Costin, ani-

1. Apropierea o face Carol Iancu în „M. Blecher écrivain juif“, în *Dialogue*, no. 17, Montpellier, 1988, p. 85.

2. O definiție comprehensivă, în Artur Markowski, „The Shtetl Space in the 19th Century: A Sociological Approach“, în Jurgita Šiaučiunaitė- Verbiėckienė, Larisa Lempertienė (eds), *Jewish Space in Central and Eastern Europe: Day-to-Day History*, Cambridge Scholars, Newcastle, 2007, p. 52.

ORAȘUL ROMAN PE LA 1910

mată de profesorimea locală, manifestă o activitate susținută, constând în conferințe și simpozioane de interes zonal. De o și mai mare atenție se bucura, însă, bâlciul anual din luna august, cu tiribombele și barăcile lui de circ, cu panoramele și panopticumurile sale.

Nici din punct de vedere politic Romanul nu era un târg amorțit în placiditate. Din Roman se aleseseră de-a lungul timpului oameni politici conservatori sau liberali, ba chiar, grație lui Vasile G. Morțun, Romanul trimisese în 1888 primul deputat socialist în parlament (e drept că unul cu ascendență boierească); oricum, în 1899 acesta a trecut la liberali, cu gruparea lui Constantin Stere, prin actul ce cu răutate a fost numit de către adversari „trădarea generoșilor“. Prestigiul „dinastiei“ Morțun era atât de puternic în urbe, încât M. Blecher, domiciliat în 1935 pe strada *Costache* Morțun, la nr. 4, se plângea că în oraș există trei străzi care poartă nume

ale reprezentanților ilustrei familii politice¹. Averescanii câștigaseră, la începutul anilor '20, o importantă poziție pe plan local, dar o pierduseră de îndată ce Partidul Poporului ieșise din ecuația guvernamentală, în 1927. Extrema dreaptă nu ar fi trebuit să aibă căutare într-un oraș cu o impunătoare comunitate evreiască. În schimb, în același deceniu al treilea, pe măsură ce în oraș ajungeau (prin presa averescană) veștile despre violențele antisemite liberale și, mai apoi, legionare de la Iași, ideea emigrării spre „țara făgăduinței“ începea să agite spiritele și în comunitatea evreiască locală. În martie 1935, M. Blecher îi scria din nou lui Geo Bogza despre frământările „partizanilor lui Jabotinski“ romașcani, adică ale evreilor sioniști.

Reședința de județ de atunci era un teatru electoral foarte animat în contextul deselor schimbări de guvern din deceniul al treilea. Ca urmare, presa locală, foarte activă încă din anii 1880, s-a dezvoltat mai întâi la nivelul gazetăriei de partid. Liberalii și conservatorii, iar după războiul mondial averescanii au intrat, pe rând, în concurența pentru o audiență mai degrabă blajină, cu articole incendiare, în „cotidiene“ ce apăreau o dată la două-trei zile: *Cuvântul Romanului*, *Curentul Romanului*, *Ecoul Romanului*, *Vocea Romanului*,

1. Pe lângă fostul ministru liberal antebelic Vasile G. Morțun (1860–1919), inițial socialist promovat de grupul lui Ioan Nădejde și C. Dobrogeanu-Gherea și editor timpuriu al lui Eminescu (*Proză și versuri* – 1890), trebuie menționată și sora acestuia Izabela, căsătorită Sadoveanu (1860–1941), critic literar din cercul *Vieții românești*. Personajul după care este numită strada unde locuiește Blecher între 1935 și 1938 și unde își scrie marile cărți este Costache Morțun (1834–1906), importantă figură locală, unchiul lui Vasile și al Izabelei, primar al Romanului pe la 1880, proprietar la Dămieniști-Roman și mare filantrop.

Gazeta Romanului, Liberalul, Liga poporului. Însă casta publicistică s-a autonomizat treptat, scoțând din proprie inițiativă mai multe foi cu profil educativ, religios, practic-gospodăresc: *Săptămâna, Solia, Ritmul vremii, Vestea, Unirea* și, în cele din urmă, chiar cultural, uneori cu remarcabile dovezi de informație, dar fără prea mult gust estetic și mai ales fără noroc la colaboratori: *Foc tânăr* (1934), *Peisaj literar, artistic, științific* (1935), *Vers și proză* (1937) etc.

Minoritățile (și ele tradiționale, unele având vechi atestări în documentele medievale) erau cea armenescă, cea evreiască, cea romă și cea lipovenească. În perioada interbelică, comunitatea evreiască din Roman (aflată în rapidă creștere în tot secolul al XIX-lea) era compusă din peste 5000 de membri, ceea ce reprezenta aproximativ 20% din populația orașului. Comunitatea avea mai multe sinagogi și case de rugăciune și două școli primare confesionale (sprijinite de stat din anii 1890). Majoritatea evreilor erau meseriași sau negustori, prin tradiție, dar și constrânși fiind de legislația restrictivă a cetățeniei în Vechiul Regat. Sporirea numărului comercianților evrei încă din primul deceniu al secolului XX arată o comunitate integrată, nutrind atașament pentru oraș și contribuind la propășirea lui, grație bunăstării economice. Există un buletin al comunității, înregistrând numeroasele intervenții filantropice ale notabililor în beneficiul „comunei” (orașului). Odată cu răspândirea ideii sioniste, dar mai cu seamă în urma destabilizării climatului politic și a expansiunii antisemitismului în anii '20, evreii încep să se gândească la emigrare. În general, în perioada interbelică, evreii din Roman beneficiază de un climat de bună înțelegere ce duce orașul la o stare de modestă, dar persistentă prosperitate.

Max Blecher se naște într-un moment istoric în care evreii din România aveau o situație particulară față de tot restul

STRADA ȘTEFAN CEL MARE DIN ROMAN,
CU NUMEROASE PRĂVĂLII ȘI MAGAZINE EVREIEȘTI

continentului. Între despotismul Rusiei țariste, care hotărâse ca evreii să aibă drept să se stabilească doar în vestul imperiului și să poată călători înăuntrul țării numai în condiții speciale¹, și toleranța statelor din Europa Centrală, completată de îngrijorătoare tendințe antisemite în politică, România are o situație unică². Fără a aplica interdicții administrative severe, ca în Rusia, dar neîndrăznind nici să adopte politici asimilaționiste și restrângând acordarea cetățeniei evreilor până în 1923, România devine locul unde apar instituții definite ca evreiești, reprezentând, în unele cazuri, priorități mondiale. Astfel se explică apariția la Iași, în 1875, a Teatru-

1. Vezi Leah Garrett, *Journeys beyond the Pale: Yiddish Travel Writing in the Modern World*, University of Wisconsin Press, Madison, 2003.

2. Vezi remarcabila analiză a lui Andrei Oișteanu „De ce sunt evreii din România altfel“, în *România literară*, nr. 25–26, 2013.

lui Evreiesc condus de Avram Goldfaden: o instituție care joacă piese în idiș, contribuind astfel la edificarea unei culturi moderne laice a Israelului. Școlile de fete și de băieți evrei deschise la Roman înainte de 1900, ca și numeroasele societăți de întrajutorare evreiești din Roman existente în primele două decenii ale secolului XX au aceeași rațiune de a exista. De asemenea, dat fiind că România accepta, între 1879 și 1923, naturalizarea evreilor doar individual și în urma unor proceduri dificultoase în parlament, programul asimilaționist este acceptat de către un mare număr de evrei. Celebra piesă *Manasse* (1900) a dramaturgului Ronetti-Roman este, de pildă, o explicită pledoarie asimilaționistă, și asta cu atât mai mult cu cât asimilarea (echivalată cu laicitatea și modernizarea) reprezenta încă, pentru mulți evrei din România, un deziderat.

*

Cu o populație mai mică de 30 000 de locuitori în tot interbelicul, Romanul nu era altceva decât un oraș de provincie, și sub această etichetă îl vom regăsi în cele câteva scrieri literare din această perioadă care au găsit de cuviință să-l menționeze. Renumele nu este deloc flatant într-o epocă în care, pentru mulți scriitori și intelectuali, „veșnicia se naște” doar la sat, cu alte cuvinte viața în ce are ea „autentic” și „substanțial” se manifestă pe deplin doar în ruralitatea ne-strămutată, iar Orașul nu este încă, în România, decât unul singur, și anume capitala. Este adevărat că pentru mulți dintre scriitorii vremii, nu doar pentru sămănătoriști, Bucureștiul este „capitala care ucide” (Cezar Petrescu) – însă cei răpuși au cel puțin parte de o moarte glorioasă, de trepidația unei crime palpitate, de lustrul unui asasinat glamorous, ce așază victima într-o galerie selectă, pe primele pagini ale ziarelor de senzație. În schimb, Romanul face parte dintre „târgurile

în care se moare“ (același Cezar Petrescu), în care eșecul nu este deloc răsunător, iar învinsul nu se poate consola nici măcar cu gândul că ar participa la o tragedie.

De un interes aparte mi se pare a inventaria locurile, fatalmente puține, în care orașul Roman capătă atenția literatorilor interbelici. Este vorba doar de incidente anecdotice, lucru, în sine, destul de semnificativ. Astfel, din Roman își cumpără aviatorul lui Camil Petrescu, Fred Vasilescu, o pereche de șosete de proastă calitate, din cauza cărora i se umflă picioarele. În schița *Manevre* a lui AL.O. Teodoreanu, o moașă româșcană cam trecută e pe punctul să fie abandonată de logodnicul ei, plutonierul Jenică Dezghețatu, pentru o domnișoară din Bacău. În *Adela* de G. Ibrăileanu, romanțele sentimentale ale lui Carol Scrob, poet și ofițer din epoca eminesciană, sunt arondate unei penibile grile de lectură cazanieră de cum aflăm că el este „feciorul doctorului Scrob de la Roman“. O șansă pentru renumele literar al Romanului ar fi putut fi seria de povești istorico-mitologice ale lui Sadoveanu din *Hanu Ancuței*, care se petrec prin apropiere, dar eternitatea arhetipurilor sadoveniene nu este compatibilă cu orașul, aflat sub vreme. Mai mare greutate are opțiunea lui Cezar Petrescu de a plasa în Roman unul dintre destinele secundare din romanul *Întunecare*, cel al nefericitei Elena, prietenă a aristocratei Luminița Vardaru. Elena nu are o legătură directă cu firul evenimentelor din romanul-frescă al războiului mondial, scrisorile ei către Luminița apărând de fiecare dată separate de corpul romanului, în capitole izolate, lucru care subliniază atât exemplaritatea/repetabilitatea destinului ei, cât și imposibilitatea de a-l modifica, atâta timp cât între cele două foste colege de pension nu mai există o reală legătură. Scrisorile de la Roman aduc în lumea Vardarilor vești dintr-o altă lume, una în care recolta

slabă de grâu poate nimici bunăstarea unei familii, iar un măritiş nefast (Elena ia de soţ un cartofor beţiv) distruge mai mult de o viaţă.

Oraşul moldovenesc face parte, în geografia ideologică promovată de scriitorii români interbelici, din categoria locurilor retrase, fără orizont, unde se petrec istorii triste pentru cei ce nu apucă să evadeze la timp. E o întregă lume „refuzată”, compătimită, deplânsă în romanele vremii, în primul rând în industriosoasă producţie a defetistului Cezar Petrescu. Însă situaţia provinciei ca imagine culturală este mai complexă decât atât. O interesantă observaţie a jurnalistului german Markus Bauer¹ atrage atenţia asupra poziţiei de (paradoxală) centralitate a Romanului blecherian într-o geografie a avangardei moldoveneşti, între Iaşii lui B. Fundoianu, Moineştiul lui Tristan Tzara şi Piatra Neamţ, unde se născuse Victor Brauner. Mai putem adăuga uşor Dorohoiul, de unde vin Saşa Pană şi Moldov, Buştenarii lui Geo Bogza, Brăila lui Ilarie Voronca, M.H. Maxy şi D. Trost, Craiova lui Victor Valeriu Martinescu şi Tiberiu Iliescu, Constanţa cu Taşcu Gheorghiu şi Virgil Teodorescu, activitatea ieşeană a lui Aurel Zaremba, din nou Romanul prin Virgil Gheorghiu, Târgu Ocna cu Claude Sernet, ne amintim de situaţia artiştilor născuţi în afara graniţelor (Miliţa Pătraşcu la Chişinău, Stephan Roll în Macedonia, Sesto Pals la Odessa), ca şi amănuntul deloc lipsit de importanţă că majoritatea revistelor de avangardă româneşti au apărut în provincie şi apoi au emigrat spre capitală, ca şi editorii lor, şi obţinem un tablou destul de complex care poate să intereseze sociologia literaturii, în completarea cercetărilor lui Paul Cernat asupra „complexului periferiei”

1. Markus Bauer, „Vergeblichkeit über der Wiese“, în *Neue Zürcher Zeitung*, 30 aprilie 2011.